

9. Толстой Н. И. К реконструкции праславянской фразеологии // Славянское языкознание / VII Международный съезд славистов : доклад советской делегации. – М. : Наука, 1973. – С. 273–293.
10. Мокієнко В. М. Ні роду ні племені / В. М. Мокієнко // Українська мова і література в школі. –1984. – № 8. – С. 63–65.
11. Сучасна українська мова. Лексика. Фразеологія / за загальною редакцією академіка І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1973. – С. 368–388.
12. Русанівський В. М. Закономірності розвитку значення слова / В. М. Русанівський // Українська мова і література в школі – 1981. – № 4. – С. 28.

Стаття надійшла до редакції 1 лютого 2013 року

УДК 811.161.2'36'255.4+111]:821.161.2(092)

*Сабіна Костенко, Наталія Команецька
(м. Хмельницький, Україна)*

ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ МОДАЛЬНИХ ЧАСТОК У ПЕРЕКЛАДАХ ТВОРІВ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

У статті проаналізовано особливості вживання українських модальних часток в оригіналі. Досліджено труднощі та основні способи їх відтворення у перекладі англійською мовою, глибше досліджено граматичний, функціонально-семантичний та прагматичний аспекти перекладу. Джерелами для дослідження стали твори О. Кобилянської.

***Ключові слова:** модальна частка, переклад, семантика, вживання, прагматика.*

В статье проанализированы особенности употребления украинских модальных частиц в оригинале. Исследованы трудности и основные способы их воспроизведения в переводе на английский язык, глубже исследован грамматический, функционально-семантический и прагматический аспект перевода. Источниками для исследования стали произведения О. Кобылянской.

Ключевые слова: *модальная частица, перевод, семантика, применение, прагматика.*

The article deals with the analysis of special cases of Ukrainian modal particle usage in the original. The difficulties and the main ways of their rendering in the translation into English, grammatical, functional, semantic and pragmatic aspects of translation have been investigated. Kobylyanska's prose has been used for investigation.

Key words: *a modal particle, translation, semantics, usage, pragmatics.*

Проблема виділення частин мови в мовознавстві бере свій початок ще в далекому минулому. Проте, залишаючись однією з центральних проблем у граматиці та перекладознавстві протягом усього розвитку науки про мову, вона не отримала й досі задовільного тлумачення як у вітчизняній, так і в зарубіжній лінгвістиці. На протигагу «основним частинам мови» (іменник, прикметник, дієслово), де мовознавці більш-менш одностайні у визначенні їхніх категорій, навіть існування так званих «нових частин мови» (до яких належить частка) піддається сумніву.

Вивчення частки як специфічного мовного явища привертають увагу багатьох дослідників. Ці проблеми розглядаються в численних працях як українських, так і зарубіжних авторів. До числа найґрунтовніших праць з цих питань відносяться дослідження таких лінгвістів як М. Кобріна, М. Плющ, М. Рассоха та перекладознавців – О. Мінченкова, Б. Колодія, А. Кушнірика, В. Виноградова, В. Карабана та ін.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю ґрунтовних праць із вивчення особливостей перекладу українських модальних часток іноземною мовою та труднощами у відтворенні їхньої семантики у перекладі, а також потребою глибшого вивчення граматичного, функціонально-семантичного та прагматичного аспектів перекладу.

Ранні трактування частин мови в англійських граматиках як суто морфологічних класів слів поступилися іншим, де частиномовну класифікацію подано або як розподіл слів за лексико-граматичними або предметно-логічними розрядами, але жодний з цих підходів не був плідним для дослідження часток. Більше того, поняття «частки» іноді сприймалося як термін для позначення всіх службових частин мови, або, вживаючись із означенням «граматичні», могло використовуватися для опису формо- та словотвірних афіксів [18, с. 136].

Виділення часток як окремої частини мови в російській мові, запропоноване В.В.Виноградовим, стало імпульсом для перегляду класифікації слів також і в англістиці. Проте як у дослідженнях слов'янських мов, так і у дослідженнях англійського матеріалу визначення поняття часток не існувало. Найпоширенішим було трактування цих одиниць як видільних, емпатичних, таких, які вживаються з метою акцентуації певного елемента речення [5, с. 84].

У широкому сенсі частки кваліфіковано як класи таких слів, що переважно не мають цілком самостійного реального або матеріального значення, вони вносять тільки додаткові відтінки у значення інших слів, груп слів, речень або виступають засобом вираження різноманітних граматичних відношень (за В. Виноградовим) [5, с. 38]. Тому В. Виноградов вважає, що лексичне значення часток у широкому сенсі збігається з їхніми граматицими, логічними або емоційно-експресивними функціями.

Відмінності, які виявляються при різних підходах до визначення корпусу часток, вказують перш за все на відсутність у лінгвістиці чітко сформульованої концепції цієї частини мови. Про це, зокрема, свідчить також поділ часток на *логічні* та *модальні*, хоча мовний матеріал містить безліч прикладів того, як *логічні* частки можуть виражати модальність, а *модальні* за своїм значенням є *логічними* [2, с. 41]. Іншими словами, очевидно, що, класифікуючи частки як *логічні*, дослідники роблять акцент на їхньому лексичному значенні, тоді як при аналізі *модальних* часток розглядають прагматичний аспект цих одиниць.

На думку А. В. Кушнірика, модальні частки мають послаблене лексичне значення, розмиту семантику, яка виявляється лише у зв'язку з іншими частинами мови та групами слів. У реченні вони вживаються з окремими словами або групами слів та займають препозиційне або постпозиційне положення [13, с. 127].

Виділяють також експресивну суб'єктивну модальність, що розглядається як маніфестація мовцем своєї присутності у висловлюванні, тобто це будь-яке вираження його особистості: ставлення до інформації (вираженої як експліцитно, так й імпліцитно), емоції, пов'язані з нею, ставлення до співрозмовника [14, с. 57]. Таким чином, у загальному понятті суб'єктивної модальності об'єднуються категорії «емотивність» та «оцінка», які виступають її окремими проявами – схожими, але не тотожними.

Здатність виконувати функцію засобів вираження емотивності й оцінки виявляється різною для кожної з часток. Емоціями, які виражаються за допомогою таких часток, можуть бути розчарування, роздратування, незадоволення тощо. Характер цих почуттів вказує, що, як правило, мовець оцінює ситуацію (або співрозмовника) негативно. Це, в свою чергу, стає частиною двох типів стратегій [17, с. 104].

Так, частка *вже* (*уже*), семантика якої модифікувалася у нову якість – очікування, виконання реципієнтом спонукованої дії, як наслідок відтворює посилення категоричності наказу, прохання заклик, тощо:

Ну, вже надто “зв'язаний” [8, с. 209].

Well, perhaps it is going too far say “bound” [1, с. 27].

Лексема *аж* має здатність підкреслювати ознаку, дію, обставину тощо як неординарну, надзвичайну, найвищу у своєму вияві:

Він один із тих, що мають ще серце в грудях, не дивляться передусім за грішми і аж потім ставлять людське життя на вагу [8, с. 200].

He is one of those who still have hearts in their chests, who don't think about the money first only then weight a person's life in the balance [1, с. 16].

Якщо ж необхідно актуалізувати однакову або подібну інформацію про різні суб'єкти, перевага надається частці *теж* [15, с. 231]:

Ні, се вже зовсім так, неначе б я не був теж чоловіком... [8, с. 205].

Really! It is as if they don't realize that I too am a human being... [1, с. 21].

Обмежувально-видільна частка *лиш* вказує на яку-небудь межу, обмеження в кількості, якості, мірі, дії. Цю частку можна також замінити такими словами: *одне* або *єдине*. Найчастіше ця частка перекладається англійською мовою модальною часткою *only*, рідше *simply*; за допомогою вказаної частки зміст наступних речень можна зрозуміти, як очікування на смерть жінки і ні на що інше, в іншому реченні – бажання жити:

Межу тим були й такі, що чекали лиш на її смерть, щоб поділитися лахміттям, що покривало її тіло [6, с. 191].

Among them were those who were simply waiting for her to die, eager to divide up the rags that covered her body [2, с. 7].

І чи я чогось іншого бажую собі на світі, як лиш жити [8, с. 194]?

And do I desire anything more from life than simply to live [1, с. 12]?

Інша обмежувально-видільна частка *саме* надає наступній лексемі ознаки конкретності або точності, і має відповідники в англійській мові – *just* або *only*:

Саме тепер мусила влізти, коли я... [8, с. 208].

And she had to drag herself here just now when I... [1, с. 25].

Саме ту сцену, де він освідчується їй [8, с. 201].

Just the scene where he proposes to her [1, с. 17].

Серед труднощів перекладу у відтворенні українських часток англійською мовою виокремлено й розглянуто такі:

типологічна розбіжність мови оригіналу (української) та мови перекладу (англійської). Наслідком цього явища є значна різниця в кількості часток у двох досліджуваних мовах, що є причиною перекладу українських часток: а) за допомогою інших засобів (лексичних, конструкції логічної емфазі, прийому

редуплікації та ін.) або б) у деяких випадках – відтворення часток цільової мови шляхом нульового перекладу, що пов'язано зі структурними, національно-культурними невідповідностями порівнюваних мов [12, с. 263];

проблема, пов'язана з вибором відповідників українських часток у перекладі цільовою мовою, що в дослідженні представлена явищами: а) полісемії та б) омонімії часток, завдяки чому було виявлено важливість двох зазначених вище проблем при перекладі творів іноземною мовою та необхідність звернення уваги як на контекст, так і консультування зі словниками [10, с. 214];

проблема, яка полягає в нечіткості класифікації часток англійської мови, що спричиняє труднощі з визначенням точних відповідників українських часток у цільовій мові під час перекладознавчого аналізу, оскільки й дотепер не існує єдиної точки зору щодо класифікації англійських часток [11, с. 240].

У здійсненні перекладознавчого аналізу часток ми обрали класифікації, запропоновані українськими науковцями та перекладознавцями, кандидатами філологічних наук А. Кушнір та Б. Колодій, оскільки їх класифікації є найбільш повними серед вітчизняних досліджень, у них надаються перекладознавчі аспекти, які дають можливість зрозуміти семантику певних часток. Саме тому ми об'єднали їхні класифікації та вивели свою узагальнену.

Для наочності реалізації способів перекладу українських модальних часток англійською мовою наводимо приклади з творів Ольги Кобилянської та їх англомовних перекладів, здійснених канадською перекладачкою Ромою Франко, професора кафедри вивчення сучасних мов університету Саскачевана (Канада).

У здійсненні перекладознавчого аналізу було виявлено, що основними *способами* перекладу аналізованих українських модальних часток (“*майже*”, “*трохи не*”, “*саме*”, “*же (ж)*”, “*лише (лиш)*”, “*тільки*”, “*аж*”, “*мов (немов, мовби, мовбито)*”, “*наче (начеб, начебто)*”, “*ніби (нібито)*”) та їхніх сполучень англійською мовою є:

а) переклад еквівалентними англійськими частками (іноді в поєднанні з антонімічним перекладом – прийомами «позитивації» та «негативації» трансформацією речення, конструкцією логічної емпізи або додатковим уведенням ще однієї частки) [13, с. 107]:

Я б хотіла лиш бачити, як все буде [8, с. 196].

I only want to see how everything is going to turn out [1, с. 13].

Обмежувально-видільна частка *саме* надає наступній лексемі ознаки конкретності або точності, і має відповідники в англійській мові – *just* або *only*:

Саме тепер мусила влізти, коли я... [8, с. 208].

And she had to drag herself here just now when I... [1, с. 32].

Власне модальна частка *мовби* має порівняльний відтінок і перекладається за допомогою англійської частки *simply*:

Розуміється, цілком так, мовби я була до того відповідно настроєна [8, с. 199].

And she will simply expect me to be in the right mood to obligate her [1, с. 15].

Умовні речення інколи виражаються модальними сполучниками, адже саме вони передають умовний відтінок речення, інший хід подій, які сталися б за інших умов, такою українською часткою виступає частка *то*, а в англійській мові частка *then*, а також інша пара часток – українська *би* та англійська *even*:

Якби ви були платили хоч проценти, то банк був би й ваших внуків ждав... [7, с. 219].

If you had at least paid the interest, then the bank would even have waited for your grandchildren to pay off the debt [3, с. 50].

Підсилювальна частка *аж* слугує для підсилення ознаки, дії, обставин тощо як неординарну, надзвичайну, найвищу у своєму вияві [12, с. 420]; у поданому реченні частка виражає значення в останню чергу для підсилення іронії сучасних меркантильних намірів людей:

Він один із тих, що мають ще серце в грудях, не дивляться передусім за грішми і аж потім ставлять людське життя на вагу [8, с. 200].

He is one of those who still have hearts in their chests, who don't think about the money first only then weight a person's life in the balance [1, с. 16].

б) переклад (українських) словосполучень (англійськими) частками:

Німб величчя і якоїсь вищості, викликаний через те, впливав і на ню саму благородно [6, с. 192].

The aura of stateliness and superiority inherent in her stance had an ennobling effect even on her [2, с. 8].

в) збільшення або зменшення кількості часток у мові перекладу.

У наступних реченнях спостерігаємо явище, коли в українській мові частка перекладена кількома англійськими:

1) *Ах, що вже чоловік – невільником, то, справді, тільки поезії про се пишш [9, с. 215]!*

Oh, it is only too true that man is a slave – and what poems one could write about that [4, с. 44]!

2) *Німецький ум не сотворив би чогось подібного вже з огляду на своє соромливе жіноцтво [8, с. 197].*

A German mind is not capable of creating something similar, even if only because of its bashful women [1, с. 15].

І навпаки, переклад поширеної частки в оригіналі може відтворюватися простою у мові перекладу:

3) *Обходить мене все те страшно мало, а в гуморі, в яким я нині, нехай би лиш яка там спробувала ущасливити мене прихильністю... [8, с. 196].*

All of this is of very little concern to me, and, given the mood I'm today, just let one of them try make me happy by bestowing her favours upon me... [1, с. 13].

У процесі проведеного дослідження нами виявлено, що причинами застосування різних способів перекладу зазначених у статті українських модальних часток англійською мовою є такі.

1. Суто мовленнєві причини:

а) зумовлено традиціями мовлення мовою оригіналу та цільовою мовою, що пояснюють здебільшого спільні ознаки в перекладі українських часток англійською мовою – передача при

перекладі часток української мови не лише відповідними частками, але й іншими частинами мови, сталими словосполученнями, тощо;

б) зумовлено традиціями мовлення мовою перекладу, що деякою мірою пояснюють розбіжність у перекладі українських часток цільовою мовою. Так, для відтворення англійською мовою більш характерною є передача українських часток за допомогою прикметників, прислівників, сталих словосполучень.

2. Суб'єктивні причини, що визначаються рівнем перекладацької компетенції, адже художні твори митців української прози перекладено як носіями цільової мови, так і нашими співвітчизниками (у більшості випадків).

Проаналізувавши переклади творів Ольги Кобилянської «Аристократка», «Він і вона», «Час» і «Банк Рустикальний», ми дійшли висновку, що кожна модальна частка української мови має свій відповідник серед модальних часток англійської мови, хоча частки нерідко перекладаються за допомогою різних лексичних засобів, щоб якомога точніше передати зміст та різні модальні відтінки речення. Адекватність перекладу залежить тільки від компетенції перекладача, що включає володіння ним (перекладачем) арсеналом різноманітних засобів передачі та майстерністю відтворення функціональної семантики, у даному випадку українських модальних часток англійською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kobylianska O. He and She / Tr. by R. Franko // But... The Lord Is Silent (Women's Voices in Ukrainian Literature Vol. III). – Saskatoon : Language Lanterns Publications, 1999. – P. 12–36.
2. Kobylianska O. The Aristocratic Woman / Tr. by R.ko // But... The Lord Is Silent (Women's Voices in Ukrainian Literature Vol. III). – Saskatoon : Language Lanterns Publications, 1999. – P. 7–11.
3. Kobylianska O. The Peasant Bank / Tr. by R. Franko // But... The Lord Is Silent (Women's Voices in Ukrainian Literature Vol. III). – Saskatoon : Language Lanterns Publications, 1999. – P. 50–53.

4. Kobyljanska O. Time / Tr. by R. Franko // But... The Lord Is Silent (Women's Voices in Ukrainian Literature Vol. III). – Saskatoon : Language Lanterns Publications, 1999. – P. 44–49.
5. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М. : Изд-во ин-та общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
6. Кобилянська О. Ю. Аристократка / Вибрані твори : Повість, оповідання (Класики української літератури) / Упоряд., вступна стаття Ю. Б. Кузнецова / О. Ю. Кобилянська. – К. : ІНТЕЛЕКТ-АРТ, 2008. – С. 191–194.
7. Кобилянська О. Ю. Банк рустикальний / Вибрані твори : Повість, оповідання (Класики української літератури) / Упоряд., вступна стаття Ю. Б. Кузнецова / О. Ю. Кобилянська. – К. : ІНТЕЛЕКТ-АРТ, 2008. – С. 219–221.
8. Кобилянська О. Ю. Він і вона / Вибрані твори : Повість, оповідання (Класики української літератури) / Упоряд., вступна стаття Ю. Б. Кузнецова / О. Ю. Кобилянська. – К. : ІНТЕЛЕКТ-АРТ, 2008. – С. 194–210.
9. Кобилянська О. Ю. Час / Вибрані твори : Повість, оповідання (Класики української літератури) / Упоряд., вступна стаття Ю. Б. Кузнецова / О. Ю. Кобилянська. – К. : ІНТЕЛЕКТ-АРТ, 2008. – С. 215–219.
10. Колодїй Б. М. Способи перекладу деяких українських часток англійською мовою / Б. М. Колодїй // Мовні і концептуальні картини світу. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2002. – № 7. – 389 с.
11. Колодїй Б. М. Способи перекладу українських означальних і видільних часток англійською мовою / Б. М. Колодїй // Проблеми зіставної семантики. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2003. – Вип. 6. – 411 с.
12. Корунець І. В. Порівняльна топологія англійської та української мов : навчальний посібник / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 342 с.

13. Кушнірик А. В. Зіставлення основних груп модальних часток / А. В. Кушнірик // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці : ЧДУ, 2000. – Вип. 84. Германська філологія. – 462 с.
14. Кушнірик А. В. Класифікація часток : Основні проблеми та результати / А. В. Кушнірик // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці : ЧДУ, 1999. – Вип. 60. Германська філологія. – 384 с.
15. Кушнірик А. В. Порівняльна характеристика часток *also, too, either* / А. В. Кушнірик // Міжнародна наукова конференція «Проблеми зіставної семантики». – К. : КДЛУ, 1999. – Вип. 60. – 329 с.
16. Минченков А. Г. Английские частицы : функции и перевод / А. Г. Минченков. – С.-Петербург : Антология, 2004. – 452 с.
17. Педченко С. Модально-прагматичні виміри підсилювально-видільних часток / С. Педченко // Рідний край. – 2012. – № 1 (26). – 287 с.

Стаття надійшла до редакції 30 січня 2013 року

УДК 811.161.2'27

*Тетяна Левченко
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)*

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ДІЄСЛІВ У РОЗМОВНОМУ МОВЛЕННІ

У статті проаналізовано метафоризацію дієслів у мові арго на позначення видів діяльності; розглянуто основні види виникнення метафоричних значень дієслів; встановлено динамічні процеси в арго і віддзеркалення їх у мові кримінального світу; з'ясовано взаємодію та перехід арготизмів в усне літературне розмовне мовлення, мову засобів масової інформації, а також художню літературу.

***Ключові слова:** арго, метафоризація дієслів, види діяльності, динамічні процеси, позамовні чинники.*